

УДК 629.73 (09):069.51(477.53)

ЗЕРНОЗБИРАЛЬНІ МАШИНИ НА КІННІЙ ТЯЗІ В НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»: ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ

Жам О.В., Черняк І.М.

(Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»)

У статті розглядається історія формування колекції зернозбиральних машин на кінній тязі Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Ключові слова: музей, колекція, експозиція, жатка, косарка, конструкція, матеріал, виробництво

Серед різнопланових колекцій Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (НІЕЗ «Переяслав») однією з найчисельніших є колекція сільськогосподарських знарядь праці ХІХ – ХХ ст. Важливе місце в ній посідають зернозбиральні машини на кінній тязі – жатки і косарки.

Колекція зернозбиральних машин НІЕЗ «Переяслав» за кількістю і цінністю матеріалів посідає одне з перших місць серед музейних зібрань технічного профілю в Україні. Між тим в історіографічній науці питання вивчення музейних колекцій зернозбиральної техніки досі не отримало достатньо повного, самостійного висвітлення. В зв'язку з цим зібрання зернозбиральної техніки НІЕЗ «Переяслав» заслуговує на окреме детальне вивчення.

Цілеспрямований збір сільськогосподарських знарядь праці і, зокрема, зернозбиральних машин, був започаткований в музеї наприкінці 50-х рр. ХХ ст. у зв'язку із створенням етнографічного відділу Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею. Ініціатором збору знарядь праці і комплектування тематичної колекції виступив завідувач етнографічного відділу М.І. Жам.

На початку 60-х рр. ХХ ст., коли розпочалося створення в Переяславі-Хмельницькому Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, активізувалася пошукова робота по збору традиційних знарядь праці українських селян, і в тому числі й зернозбиральної техніки. В цей час до музейної техніки надійшли здебільшого ручні знаряддя збору врожаю: серпи та коси.

Черговий етап в історії комплектування колекції сільськогосподарської техніки розпочався у 1982 р. після того, як директор Пере-

яслав-Хмельницького історико-культурного заповідника М.І. Сікорський відвідав Всесоюзну нараду директорів музеїв у Москві, на якій ішла мова про необхідність створення в країні різнопрофільних тематичних музеїв [5, с. 2]. Оскільки, основним заняттям українців в усі часи було хліборобство, то перше, що спало на думку М.І. Сікорському – створити в Переяславі перший в Україні Музей хліба. Загальновідомо, що матеріальною основою сільськогосподарського виробництва є сільськогосподарська техніка. Впродовж всього історичного періоду свого існування вона була одним із факторів, що забезпечував необхідні умови для розвитку хліборобської галузі. Звідси зрозумілий інтерес, який проявили переяславські науковці до збору і наповнення експозиції Музею хліба хліборобськими знаряддями.

Науковою концепцією та структурним планом Музею хліба було передбачено створення експозиції розділу «Сільськогосподарська техніка 20-80 років ХХ століття». Згідно тематико-експозиційного плану музею зайняли місце в експозиції зернозбиральні машини: причіпні та на кінній тязі. Останні є об'єктом цього дослідження.

В музейній експозиції представлено дві жатки-самоскидки ЛМ-5, розраховані на кінну тягу (В-355, В-446). Вони призначені для збирання основних зернових культур (пшениці, жита, ячменю). Загальна будова жатки-самоскидки ЛМ-5 така: ріжучий і грабельний апарат, платформа, передавальний механізм, ходова, польове колесо. Технічна характеристика жатки-самоскидки ЛМ-5: ширина захвату 1520 мм, продуктивність – 0,5 га/год., тяглове зусилля – 150-180 кг. Споживна потужність – 2-4 коней. Обслуговуючий персонал – 1 особа. Розміри жаток різні. Жатка інв. № В-446 має такі розміри: довжина – 4210 мм, ширина –

3240 мм, висота – 2220 мм. Розміри жатки інв. № В-355 наступні: довжина – 2310 мм, ширина – 2620 мм, висота – 1700 мм. Виготовлені жатки-самоскидки ЛМ-5 із конструкційної сталі та дерева. Обидві музейні жатки комплектні [3].

Жатку-самоскидку ЛМ-5 (інв. № В-355) знайшов М.І. Жам у 1983 р. в с. Студеники Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. Другу жатку (інв. № В-446) передало керівництво радгоспу-технікуму с. Маслівка Білоцерківського р-ну Київської обл. (акт прийому № 2298). Цей заклад був організований в 1972 р. на базі сільськогосподарського технікуму та колгоспу ім. ХХІІ з'їзду КПРС. Нині це Маслівський аграрний технікум імені Прокопа Хомича Гаркавого Білоцерківського національного аграрного університету [2]. Перевезенням, науковою обробкою маслівської жатки-самоскидки займався старший науковий співробітник Музею хліба А.М. Кириченко.

Виготовлені жатки-самоскидки ЛМ-5 в 40-50-х рр. ХХ ст. на заводі імені Ухтомського в м. Люберці (Росія, Московська обл.). Історія заснування цього підприємства пов'язується із будівництвом на поч. ХХ ст. заводу парових машин Томаса Пурде. З 1911 р. підприємство мало назву: завод сільгоспмашин «Нью-Йорк» і стало одним із найбільших у той час в Європі. Продукція підприємства мала значне розповсюдження, зокрема, й на території України [6].

Представлені в експозиції Музею хліба також дві косарки кінні К-1,4 (інв. № В-356 та В-447) [3]. Призначалися вони для збирання зернових і косіння трави. Загальна будова косарок кінних К-1,4 така: рама чавунна, два ходові колеса, ріжучий апарат, передавальний механізм (храповий механізм, пара конічних і циліндричних коліс), пристрій для піднімання і опускання пальцевого бруса. Технічна характеристика: ширина захвату – 1370 мм, продуктивність – 0,45 га/год., тяглове зусилля – 120-140 кг (2-3 коней). Музейні кінні косарки мають різні розміри. Косарка під інвентарним номером В-356 завдовжки 2460 мм, шириною 2520 мм, висотою 1220 мм, косарка під номером В-447 має довжину 2310 мм, ширину 2620 мм, висоту 1700 мм. Обидві косарки знайшов у 1983 р. зав. сектором Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника М.І. Жам: косарку В-356 в с. Кунцево Новосанжарського р-ну Полтавської

обл., а косарку В-447 в с. Студеники Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. (акт прийому № 2142 від 30.03.1984 р.) [4]. Косарка, знайдена в с. Кунцево, виготовлена в 40-50-х рр. ХХ ст. на вище згаданому заводі імені Ухтомського в м. Люберці. Косарка із с. Студеники випущена в 40-50-х рр. ХХ ст. на Первомайському заводі сільськогосподарських машин (колишнє підприємство Джона Грівеза по випуску жниворок) в м. Бердянськ Запорізької обл. Випускати сільськогосподарські машини Первомайський завод почав у 1924 р. На початку 1941 р. Первомайський завод імені лейтенанта П.П. Шмідта перекваліфікувався на випуск військової продукції. На поч. ХХІ ст. підприємство ВАТ «Первомайський завод сільськогосподарських машин» збанкрутувало [1].

До групи зернозбиральних машин відносяться також кінні граблі. Таких в музейній колекції двох: граблі кінні поперечні КГ-1 (В-373, В-354) [3]. Вони ідентичні, призначалися для згрібання втрачених колосків і соломи після збирання жатками, косарками, комбайнами, згрібання у валки сіна, соломи, придорожніх бур'янів впоперек ходу машин. Загальна будова граблів кінних КГ-1 така: два ходових колеса, рама з голоблями, сідло для робітника, ряд пружинних сталених зубців, зібраних на основному брусі рами до 30 шт. Підйом зубців проводиться автоматично при натисканні ногою на педаль, при чому проходить зчеплення основного бруса рами із ступицями коліс через храповий механізм. При досягненні висоти кута повороту брус автоматично розчіпляється із колесами і рама повертається в робоче положення під своєю вагою. Технічна характеристика: продуктивність 0,5-0,75 га/год., тяглове зусилля 60 кг, діаметр коліс 1,5 м, ширина захвату 2140 мм. Знайшов кінні граблі в 1983 р. М.І. Жам: одні (В-373) в Єрківці, інші (В-354) в с. Студеники Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. (акт передачі № 2185 від 26.10.1984 р. та № 2142 від 30.03.1984 р.). Розміри кінних граблів однакові: довжина 2200 мм, ширина 2400 мм, висота 1500 мм, вага 192 кг. Виготовлені з конструкційної сталі в 40-50-х рр. ХХ ст. на заводі Ростельмаш (Росія, м. Ростов-на-Дону) [3]. Початок завод бере від 21 липня 1929 р., коли була випущена перша продукція: поперечні граблі, тракторні плуги і сівалки. У 1930 р. був випущений комбайн «Колхоз», а в 1931 р. – комбайн «Сталінець». З 1941 по 1943 р. підприєм-

ВИДАТНІ НАУКОВЦІ ТА ІНЖЕНЕРИ

ство працювало в евакуації в м. Ташкент. На ньому випускали військову продукцію: фугасні авіабомби, корпуси і боеголовки до снарядів реактивної установки БМ-13 «Катюша», а також ремонтували танки, трактори, автомашини. У 1948 р. завод був відновлений, з 1955 р. спеціалізувався на випуску зернозбиральних комбайнів. В наші дні підприємство випускає весь спектр сільськогосподарської техніки: трактори і комбайни, кормозбиральну причіпну і навісну техніку, оприскувачі, обладнання для перевантаження, переробки і зберігання зерна [7].

Граблі кінні поперечні КГ-1 потрапили до музейної колекції у незадовільному стані. В них були відсутні: сидіння, голоблі, важіль для проведення підйому зубів. Тому ці експонати були реставровані [3].

Доповнюють колекцію зернозбиральних машин на кінній тязі ілюстративні матеріали: картини, плакати, фотографії, які демонструють практичне використання вище згаданих механізмів. Так, наприклад, у 1962 р. для музейної фондової колекції було придбано у м.

Ленінграді (Росія) фотокопію «Жатва жаткой» (інв. № 4081, розміри 40 на 30 см) [3].

Таким чином, колектив науковців Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», комплектуючи фонди Заповідника зібрав чималу колекцію сільськогосподарських знарядь XIX-XX ст., в тому числі й зернозбиральних машин: причіпних і на кінній тязі. Зібрані знаряддя стали основою для експозиції Музею хліба: з 2,5 тисяч експонатів цього музею ліву частину складає сільськогосподарська техніка. Заходи по виявленню і науковому опрацюванню сільськогосподарської техніки тривали більше двадцяти років. На початковому етапі збору предметів музейного значення перевагу склав ручний реманент, що застосовувався в підсобних господарствах. І лише напередодні створення Музею хліба у 1982-1984 рр. колекція поповнилася машинною технікою, зокрема, й машинами для збирання врожаю зернових. Представлені в музейній колекції жатки і косарки є типовими зразками зернозбиральних машин 1-ї пол. XX ст., задовільного стану збереження, придатні для експонування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Бердянська. Перша половина 20 століття. Електронний ресурс. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki
2. Маслівський аграрний технікум імені Прокопа Хомича Гаркавого Білоцерківського аграрного університету. Історія та сучасність технікуму. Електронний ресурс. – Режим доступу: maslivteh.at.ua.
3. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Фонди. Книги інвентарної групи «В».
4. НІЕЗ «Переяслав». Фонди. Акти на вступ на постійне збереження в Переяслав-Хмельницький історико-культурний заповідник експонатів музейного значення за 1982-1984 рр.: Акт № 2142 від 30.03.1984 р.; Акт № 2185 від 26.10.1984 р., Акт № 2298 від 18.10.1984 р.
5. НІЕЗ «Переяслав». Наукова частина. Нарис з історії створення та діяльності Музею хліба (авт. О.М. Жам). Рукопис. – 2007. – С.16.
6. ООО "Сельхозмаш" (Люберецкий завод сельскохозяйственного машиностроения им. А. В. Ухтомского). Електронний ресурс. – Режим доступу: www.avtomash.ru.
7. Ростсельмаш. Історія заводу. Електронний ресурс. – Режим доступу: ru.wikipedia.org.

Жам О.М., Черняк І.В. Зерноуборочные машины на конной тяге в Национальном историко-этнографическом заповеднике «Переяслав»: формирование коллекции. В статье рассматривается история формирования коллекции зерноуборочных машин на конной тяге Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав».

Ключевые слова: музей, коллекция, экспозиция, жатка, косарка, конструкция, материал, изготовление.

Jham O.M., Chernyak I.V. Harvesting machines at horse-drawn in NHER "Pereyaslav": the formation of the collection. The article examines the history of the formation of the collection of grain cars on the horse-drawn National historical and ethnographical reserve "Pereyaslav."

Key words: museum, collection, exhibition, reaper, mower, design, materials and manufacturing.